Japonca'daki Birleşik Fiiller ve Türkçedeki Fiillere Benzerlikleri: fiil+fiil

Yard.Doç.Dr. Kerim DEMİRCİ*

Özet: Farklı dil ailelerinden gelmelerine rağmen birçok dünya dili birden fazla fiili birleştirerek dilbilimsel olarak bir cümlenin yüklemi yapma özelliğine sahiptir. Türkçede birleşik fiil dediğimiz bu yapılar dilbiliminde *sıralı fiil yapısı*, *sıralı fiil*, *sıralama* veya *fiil sıralaması* vb. terimleriyle de karşımıza çıkmaktadır. Bu yazıda, akrabalığı bulunmayan bazı dünya dillerindeki birleşik fiil yapılarına örnek verilmesinin yanında, özellikle Japoncadaki birleşik fiillerin yapısal ve anlamsal özellikleri üzerinde durulmaktadır. Japoncadaki yapılar anlatılırken Türkçedeki benzer yapılar da yapısal ve anlamsal olarak Japonca emsalleriyle kısaca mukayese edilmektedir. Bu mukayesenin amacı, Türk dilleri dışında dil öğrenen veya inceleyen kişilerin dikkatini başka dillerdeki benzer yapılara çekmektir.

Anahtar Kelimeler: Renjookei formu, sıralı fiil, birleşik fiil, gerundium, aktivite/proses fiilleri, soyutlama, tasvir fiil

Birleşik fiil

Birden fazla fiilin tek anlam etrafında birleşerek bir fiil işlevi yüklenmesi olayına dünyanın birçok dilinde rastlanır. Dilbilim sözlüklerinde genellikle *sıralı fiil yapısı* (serial verb contruction), *sıralı fiil* (serial verb), *sıralama* (serialization) veya *fiil sıralaması* (verb serialization) (Crystal 1997: 348-349, Trask 1993: 251-252, Matthews 1997: 339) gibi kavramlarla karşımıza çıkan bu yapının Batı Afrika dilleri, Doğu ve Güneydoğu Asya dilleri ve Yeni Gine gibi ülke dillerinde sıkça kullanılmakta olduğu belirtilmektedir. Dilbilim alanında saygın bir yere sahip olan David Crystal ve R. L. Trask'ın kaynak eserlerinde bu tür yapıların kullanıldığı alan doğru olmakla beraber eksik olarak gösterilmiştir. Birleşik fiil yapılarının yaygın olduğu dil sahasını belirtirken, Doğu ve Güneydoğu Asya dillerinin yanına Türk dillerinin içinde bulunduğu, Asya'da oldukça geniş bir coğrafyaya yayılan Altay dillerini de zikretmek gerekir. Hem morfolojik hem de semantik bakımdan fiil yapıları itibarıyla gayet çeşitlilik arz eden Altay dillerinin, uluslararası dilbilim sahasında, dikkat çekici özelliklere sahip olma bakımından sadece eklemeli dil oluşları, sesli uyumu ve isim çekim ekleriyle öne çıkmış olması[1] bir eksiklik olarak nitelendirilebilir. Kesinliği tartışılmakla birlikte Türk dilleri gibi Altay dil

* Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi / DENİZLİ

© Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı

ailesine mensup olduğu kabul edilen Japonca da birleşik fiiller açısından gayet zengin bir dildir. Her ne kadar Uzak Doğu dillerini düşündüğümüzde, bizde oluşan ilk çağrışım o dillerin karmaşık yazı karakterleri olsa da, bu dillerin Türkçeye benzeyen birçok morfolojik veya semantik yönü bulunmaktadır. Bu yazının ana konusunu, bu benzerliklerin en şaşırtıcılarından biri olan, Japoncadaki birleşik fiiller teşkil etmektedir. Ancak, Japoncadaki bu yapılara gelmeden önce birleşik fiil yapılarının genel bir tanımını yapıp farklı dillerden örnekler vermek faydalı olacaktır.

Zeynep Korkmaz'ın Türkçeyi göz önünde bulundurarak yaptığı tanıma göre birleşik fiiller, bir isim ile bir yardımcı fiilin, iki ayrı fiil şeklinin yahut isim soylu bir veya birden çok kelime ile bir esas fiilin birleşmesinden oluşan ve tek bir kavrama karşılık olan fiil türleridir (Korkmaz 2003: 46, 150). R. L. Trask'ın (1993: 251-252) tanımına göre ise semantik olarak tek bir anlam içeren, aynı özne tarafından yönlendirilen, fakat sentaktik bakımdan birden fazla fiilin art arda gelmesiyle oluşan, açık/görülen bir bağlaç ile bağlanmayan yapılardır. Bu çalışmamızda, Zeynep Korkmaz'ın tanımında belirttiği, bir isim ile bir fiilin birleşmesiyle oluşan *yardım et-, kabul buyur-, arz eyle-* vb. fiiller inceleme alanı dışındadır. Başka bir deyişle, bu yazıda ele alınacak birleşik fiiller iki veya daha fazla fiilin oluşturduğu yapılardır. Türkçede *yığılıp kaldım*, *kaçıp geldim*, *alıverdim* veya Kazak Türkçesinde *Xattı cazıp berdim* 'Mektubu (birisi için) yazdım', *Kün şığıp baradı* 'Güneş çıkıyor' (Demirci 2003: 2, 165) örneklerinde gördüğümüz türden birleşik fiillerdir. Ardışık şekilde fiillerin sıralanması aralarında genetik bir bağ bulunmayan birçok dilde mevcuttur.

Dünya dillerinden bazı örnekler

Yukarıda bahsedildiği gibi birleşik fiil yapıları birçok dilde bulunmaktadır. Örneğin, Çincenin Mandarin lehçesinde (Li 1989: 54-70) iki fiilin art arda sıralanmasından oluşan birleşik fiiller sıkça kullanılmaktadır. Bu fiiller *sonuçsal* (resultative) ve *paralel* olmak üzere ikiye ayrılırlar. Aşağıdaki iki örnekte görüldüğü gibi sonuçsal yapılarda ikinci fiil birinci fiilin bir sonucu durumundadır.

1. a.	*Wǒ bǎ*	*chá*	*bēi*	*dǎ*	*pò*	*le*	
	ben	çay	kap	vur-	kır-	geçmiş zaman (aspekt)	
	'Ben çay bardağını kırdım'						
1. b.	*tā bǎ mén*	*lā*	*kāi*	*le*			
	3. tekil şahıs		kapı	çek-	aç-	geçmiş zaman (aspekt)	
	'Kapıyı (çekerek) açtı'						

Paralel yapılar ise önceleri tek fiille ifade edilen hareketlerin zamanla aynı anlamdaki iki farklı fiille ifade edilmeye başlanmasıyla ortaya çıkmışlardır. Eskiden tek heceli *mǎi* fiiliyle ifade edilen *al-* fiili modern Mandarin lehçesin-

de *gòu-măi* fiilleriyle de ifade edilmeye başlanmış. Her iki fiil de satın almak anlamı taşımaktadır.

1. c. *Wŏ de gōngsī gòu- măi shāngpin*
Ben ilgi eki şirket al- al- mal
'Benim şirketim mal alır'

1. d. *Wŏ de gōngsī măi shāngpin*
Ben ilgi eki şirket al- mal
'Benim şirketim mal alır'

Çincenin öteki büyük lehçesi olan Kantoncada da doğal olarak Mandarincedekine benzer yapılar vardır (Yip 1994: 142-149).

2. a. *Bātyùh ngóhdeih heui tái hei*
Haydi biz git- gör- film
'Haydi sinemaya gidelim'

2. b. *Ngóh tīngyaht fēi heui gin-gūng*
Ben yarın uç- git-gör-iş (mülakat)
'Ben yarın bir mülakata gidiyorum'

Batı Afrika dillerinden Kwa dili de ardışık fiiller konusunda oldukça zengindir. Bazı örneklerde her iki fiil de gerçek anlamını kaybedip tamamen deyimselleşirken (4. b.) bazılarında ise iki fiil gerçek anlamlarını kaybetmeden (4. a.) yeni bir anlam oluştururlar.

3. a. *Ï-de poáno noá baá*
3.tş-al- masa belirteç gel-
'O, masayı getiriyor'

3. b. *Me- gyeá no dä*
1.tş- al- 3.tş yükleme ye-
'Ona inanırım'

3. c. *Aémmaá yñá adwuáma maá Kofä*
Amma yap- iş ver- Kofi
'Amma Kofi için çalışıyor'

Kwaca ve Çince ile genetik bir bağı bulunmayan fakat Türkçe ile genetik akrabalığı tartışmalı olan[2] Moğolcada da birleşik fiil yapıları mevcuttur.

4. a. *güicü aroba*
koş-gerund gir-geçmiş Z. 1.Tş.
'Koşup girdi'

4. b. *biçicü* *ögbe*
yaz-gerund ver-geçmiş Z. 1.Tş.
'Başkaları için yazıverdi' (Poppe 1974: 161-162).

Endonezya'dan bağımsızlığını kısa bir zaman önce elde eden Doğu Timor'da konuşulan Tetun-Dili[3] adlı dilde de sıralı fiiller bulunmaktadır.

5. a. *Ohin hau hakarak fo hatane ba imi*
Bugün ben iste- ver- bil- datif sen-çoğul
kona ba ema Timor oan nia moris loron-loron nian
dokun- datif halk Timor döl iyelik hayat gün-gün iyelik
'Bugün sizlere Doğu Timor halkının günlük hayatı hakkında konuşmak istiyorum'

5. b. *Nia halai sa'e ba foho*
O koş- yüksel- datif dağ
'O dağa koştu'

Ural dillerinin Fin-Ugor dalından olan Macarcada da benzer sıralama bulunur.

6. a. *A gyerek-ek énekel-ve sétál-t-ak*
belirteç çocuk-çoğul şarkı söyle-gerund yürü-geçmiş Z-3.Tk ş.
'Çocuklar şarkı söyleyerek yürüdüler' (Haspelmath 1995: 283)

Japonca birleşik fiiller

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi birbirinden uzak coğrafyalarda konuşulan birçok dilde birden fazla fiilden teşekkül edip tek bir yüklem vazifesi gören fiil yapıları vardır. Sentaktik bakımdan Türk dillerine en yakın dillerden biri olan Japoncada da gayet zengin bir birleşik fiil varlığına rastlamaktayız[4]. Türkçede bir fiille sade bir şekilde anlatılabilen bir hareketi, oluşu, kılışı veya eylemi birden fazla fiilin birleşmesiyle daha canlı, kapsamlı ve farklı anlatma imkanı elde etmiş oluruz. Japonca fiil yapılarının temel unsurlarından biri olan birleşik fiiller doğal olarak dildeki anlatıma canlılık ve zenginlik katmaktadır.

Yapısal özellikler

Japoncadaki her bir birleşik fiil iki fiilin bir araya gelmesiyle teşekkül eder. Birinci fiil (F1) *Renyookei* adı verilen formattadır. *Renyookei*, morfolojik ve semantik fonksiyon itibariyle Türkçe ve diğer Türk dillerindeki zarf fiil[5] ekine benzemektedir. Fiilin son seslerinin ***–i***'ye dönüşmesi suretiyle *Renyookei* formu oluşturulur. Bazı durumlarda mastar eki olan ***-(r)u*** düşer ve fiil kökündeki ***–e*** sesi Renyookei formu görevi üstlenir (*tabe**ru*** 'yemek' → 'tab**e**'). İkinci fiil (F2) ise Tagaşhira'nın 'sözlük giriş formu' dediği mastar formundadır. Renyookei formatındaki birinci fiilin aksine ikinci fiil, cümle içinde kullanıldığı zaman değişik eklerle çekimlenmektedir. *kami kiru* 'ısırıp koparmak' < (ısır- kes-), *kake tukeru* 'bir yere telaşla

koşmak' < (koş- iliştir-), *ii watasu* 'bir kararı sözlü olarak ilan etmek' < (söyle- ver-) . Bu yapıyı bir şema halinde gösterebiliriz:

Japonca yapı:

Birinci fiil + Renyookei formu	**İkinci fiil**
hara- i	*modosu*
öde-Renyookei	döndür-
'geri ödemek'	

Türkçe yapı:

Birinci fiil+Gerundium	**İkinci fiil**
söyle-(y)i	ver-
'aniden söylemek'	

Görüldüğü gibi Japoncada birleşik fiiller yapısal olarak Türkçedeki emsallerine benzemektedir. Bilindiği üzere Türkçede çekimlenmemiş haldeki (non-finite-mastar durumundaki) *gel-, çık-, git-* vb. fiillerinin *–I, –Ip* veya *–A* zarf fiil ekleri alarak *gel-ip, çık-ı gid-e* durumuna gelirler. Yani Türkçede *non-finite* bir yapı *finite* hale gelirken fiil köküne harici bir morfem eklenir, buna mukabil Japoncada *Renyookei* formunun teşekkülü daha ziyade kelimenin bünyesinde cereyan eden fonolojik bir hadisedir.

*nom**u*** 'içmek' → *nom**i***,
*hara**u*** 'ödemek' →*hara**i***,
*kake**ru*** 'koşmak' →*kak**e***,
*nage**ru*** 'fırlatmak' →*nag**e,***
*todoke**ru*** 'bir yere bir şey getirmek, rapor etmek'→*todok**e***

Birleşik fiilleri oluşturan elementlerin anlam karakterleri açısından bakıldığında Tagashira'ya göre (1986: 2) Japoncadaki birleşik fiillerin en büyük özelliği bu yapıların büyük çoğunluğunun *aktivite/eylem* ve *proses/süreç* bildiren fiillerden oluşmalarıdır. Tagashira, **süreç** gösteren fiillerin geçişli ve geçişsiz olduklarını ve bunların durum değişikliği (change of state) veya konum değişikliği (change of location) gösteren fiiller olduğunu belirtir. Örneğin, geçişsiz bir fiil olan *aku* 'açık hale gelmek', geçişli bir fiil olan *akeru* 'açmak' fiiliyle birleşerek kapalı durumdaki bir nesnenin açılarak durumunun değiştiğini gösterir. Öte yandan geçişsiz *hairu* 'girmek' ve geçişli *ireru* 'yerleştirmek' birleşerek nesnenin durumundan ziyade yerinin değişikliğini gösterir.

Aktivite fiilleri ise, durum veya konum değişikliği göstermezler. *huku* 'üflemek', *miru* 'bakmak', *motu* 'tutmak', *sasou* 'davet etmek' vb.

Aktivite fiilleri ile proses fiilleri birleşip birleşik fiiller oluştururlar. *osi akeru* 'itmek-açmak, itip açmak', *tataki akeru* 'vurmak-açmak, vurup açmak',

Birleşik fiillerin aktivite ve proses fiillerinden oluşmaları gerçeğinin yanı sıra, bu fiil yapılarında ikinci fiilden (F2) kaynaklanan anlamda bir soyutluk derecesi bulunmaktadır. Bu soyutluk derecesi, rakamsal olarak ifade edilecek olunursa, sıfırdan üçe kadar çıkabilmektedir. Örnek olarak *tukeru* 'eklemek, iliştirmek' fiilinin ikinci fiil olarak kullanıldığı yapılara bakalım:

1. Sıfır derece soyutluk: *nui tukeru* 'dikmek-eklemek, dikip eklemek' birleşik fiilinde her iki fiil de bir nesneyi bir yere eklemeyi ifade ederler ve eylemde soyutluk yoktur. Bu yapıda *tukeru* fiili bir nesnenin konum değiştirip başka bir nesneye eklenerek onun tamamlayıcı (integral) bir parçası haline gelmesini ifade eder.

2. Birinci derece soyutluk: *hari tukeru* 'yapıştırmak-eklemek, iyice yapıştırmak' fiilinde nesne bir konum değişikliğine uğrar fakat eklendiği nesnenin tamamlayıcı bir parçası olmaz. *nui tukeru* fiilinde olduğu gibi buradaki *tukeru* fiili tam bir somutluk sergilemez.

Sono zeikan-sunkoku no kami wa sikkari ***harituke****te okanai, sugu toreru wa yo.*

'Eğer, Gümrük Beyan Formu'nu iyi yapıştırmazsan hemen düşeceğini biliyorsun' (Tagashira 1986: 46).

3. İkinci derece soyutluk: *ue tukeru* 'ekmek, dikmek-eklemek, bir şey dikmek'. Bu yapıda *tukeru* fiili daha ziyade ağaç veya bitki türün bir nesnenin zemine sağlamca yerleştirildiğini gösterir. Eylemin hem cereyan edişi hem de nasıl olduğu ifade edilir.

4. Üçüncü derece soyutluk: *sikari tukeru* 'azarlamak-eklemek, sertçe azarlamak'. Burada *tukeru* fiili azarlamak anlamındaki *sikari* fiilini tasvir etmektedir. *tukeru*, azarlama eyleminin bir nevi zarfı işlevi yüklenmiştir.

> *Ano okusan wa itinitizyuu gamigami zyotyuu ya kodomi-tati o sikaritukeru*
>
> 'O kadın, gün boyunca çocuklarına ve hizmetçi kıza kaba davranıp onları **şiddetlice azarla**r' (Tagashira 1986: 175).

Üçüncü derece soyutluk durumun ikinci fiil gerçek anlamından sıyrılması Türk dillerindeki tasvir fiillerin üstlendiği semantik görevle örtüşmektedir. Japonca birleşik fiilleri anlam bakımından incelerken de göreceğimiz gibi, işlev itibarıyla Japonca *sikari tukeru* yapısındaki *tukeru* ile Türkçe *azarlayıverdi* yapısındaki *ver-*, *düşeyazdım* yapısındaki *yaz-*, *alıkoydular* yapısındaki *koy- gidedurun* yapısındaki *dur-*, *okuyabilmiş* yapısındaki *bil-* veya *bekleyedursun* yapısındaki *dur-* fiilleri benzer dilbilimsel fonksiyonlar üstlenmişlerdir. Hem Japonca hem de Türkçe örneklerde, ikinci fiiller asıl anlamlarından

sıyrılarak birinci eylemin *nasıl* gerçekleştiğini ve *hangi tarzda* cereyan ettiğini göstermektedirler.

Bu soyutluk sıralamasında bir (1) ve iki (2) rakamlarıyla izah edilen durumlarda *tukeru* fiilinin daha somut anlam ifade ettiği üç (3) ile dörtte (4) ise soyutluğun ve tasvirin daha hakim olduğu göze çarpmaktadır. Burada sadece *tukeru* fiiliyle örneklendirilen artan soyutluk olayı, derecesi az veya çok olsa da F2 durumundaki her fiil tarafından sergilenebilir. Yalnız, bu noktada şunu da belirtmek gerekir ki dillerde bu tür küçük anlam farklarını, en iyi, bu dili ana dili olarak konuşan kişiler görebilmektedir.

Semantik özellikler

Japoncadaki birleşik fiillerin tümünü semantik bakımdan kesin bir liste şeklinde sınıflandırma oldukça zordur. Birleşik fiilleri oluşturan her bir fiil birleştiği fiilin anlamsal doğasına bağlı olarak yeni bir anlam kategorisi oluşturabilir. Yalnız, yine de birçok birleşimin gösterdiği ortak özellik, dilcilere bu fiilleri sınıflama imkânı vermektedir. Tagashira, Japonca birleşik fiilleri kendilerini oluşturan fiillerin aralarında kurdukları semantik ilişkiler açısından altı başlık altında incelemektedir.

1. Sebep-Sonuç:

Bu durumda birinci fiil, ikinci fiilin bildirdiği hareketin oluşması için bir vasıta veya bir sebep vazifesi görmektedir.

> *hikiageru* 'çekip kaldırmak' < *hiku*: çekmek- *ageru*: kaldırmak
>
> *Amerika no heitai ga Betonamu o **hikiage**te kara zyuunen ni naru*
>
> 'Amerika'nın Vietnam'dan askerlerini **çekmesi** [çekip alması-çekerek alması] on yıl oldu.' (Tagashira 1986: 48).
>
> *kakiireru* 'yazıp girmek, işlemek' < *kaku*: yaz- *ireru*: gir-
>
> *Kono moosikomi-yoosi ni wa kazoku no koto o kakiireru ran ga mookete nai*
>
> 'Bu müracaat formunda aile bilgilerini *girmek [yazıp işlemek]* için bir bölüm konulmamış' (Tagashira 1986: 80).

Birinci fiilin ikinci fiilin gerçekleşmesine zemin hazırlaması birleşik/sıralı fiil yapılarına sahip olan birçok dilde mevcuttur. Schönigin, zarf fiil durumundaki birinci fiilin ikinci fiil için oluşturduğu durumla ilgili açıklamaları için bk. 1984: 5.

Türkçe, *Hırsız parayı alıp kaçtı, Çocuk vazoyu kırıp döktü* gibi cümlelerde *almak* ve *kırmak* fiilleri *kaçmak* ve *dökmek* fiillerinin sebebi veya bir nevi şartı durumundadırlar. Japonca *kiritaosu* '(ağaç vb. bir nesneyi) keserek devirmek' < *kiru*: kes- *taosu*: devir- ve *hiki-dasu* 'çekip çıkarmak' < *hiku*: çek- *dasu*: çıkmasına sebep ol- yapılarında olduğu gibi.

2. Aktivite-Yoğunluk:

Tagashira'nın yoğunluk olarak nitelendirdiği durum birinci fiilin nasıl meydana geldiğidir. Üçüncü derece soyutluk olayını açıklarken bahsettiğimiz gibi bu tür birleşik fiillerde ikinci fiil birinci fiilin nasıl cereyan ettiğini gösterir. Bu durum Türk dillerindeki tasvir fiillerin işlevi gibidir.

yomiageu 'yüksek sesle ve net bir şekilde okumak' < *yomu*: okuageru: *kaldır*-, artır-

*Watasi ga kono hon no tam eni eranda 200-go o hitotuzutu **yomiageru** kara, zibiki da sagasite, sirusi o tukete kudasai*

'Bu kitap için seçtiğim iki yüz kelimeden her birini **net bir şekilde oku**yacağım; lütfen onları sözlükte bul ve işaretle' (Tagashira 1986: 243).

sikaritukeru 'sertçe azarlamak' < *sikaru*: azarla- *tukeru*: ekle-

*Ano okusan wa itinitizyuu gamigami zyotyuu ya kodomi-tati o **sikaritukeru***

'O kadın, gün boyunca çocuklarına ve hizmetçi kıza kaba davranıp onları **şiddetle azarla**r' (Tagashira 1986: 175).

3. Tarz-Eylem:

Birinci fiil, ikinci fiilin oluşması için gerekli olan tarzı gösterir. Örnek: *hai noboru* 'sürünerek tırmanmak', *daki orosu* 'kolundan tutarak yıkmak' vb.

motidasu 'tutarak çıkarmak' < *motu*: tut- *dasu*: çıkar-

*Kyoo no kaigi de wa sono mondai wa **motidasanai** koton i siyoo*

'Bugünkü konferansta bu konuyu açmayalım (**tutup getir**meyelim)' (Tagashira 1986: 125).

4. Aktivite-Yön:

İkinci fiil, birinci fiilin gösterdiği hareketin yönünü gösterir. mi *ageru* 'yukarı bakmak', *miru orosu* 'aşağı bakmak' vs.

*Yoru ona oka no ue kara mati **o miorosu** to, akari no kirameku yakei ga totemo kirei desu*

'Gece, şu tepenin üstünden şehre **[aşağı] bak**arsan, şehrin pırıltılı silueti çok güzeldir' (Tagashira 1986: 111).

miageru 'yukarı bakmak' < *miru*: bak-, gör- *ageru*: kalk-, kaldır-

*Nyuuyooku no Waarudo Toreedo Sentaa no tuin-tawaa wa hizyooni takaku, soba ni tatte tepen o **miageru** to kubi ga itaku naru*

'New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'nin ikiz kuleleri çok yüksek, eğer yanlarında durup **yukarı doğru bak**san boynun tutulur' (Tagashira 1986: 101).

5. Benzer iki hareket:

Her iki fiil de bir özne tarafından, bir olay karşısında arka arkaya, aynı anda yapılmaktadır. Fiillerden herhangi biri diğerine oranla semantik bakımdan önem arz etmez.

okiagaru 'kalkmak' < *okiru*: kalk-, *ageru*: kalk-, kaldır-

Daruma wa nando korobasarette mo sugu ***okiagaru***

'Ne kadar devirirsen devir, daruma bebeği hemen ayağı **kalkar**' (Tagashira 1986: 157).

tukekuwareru 'bir şeyi bir şeye eklemek' < *tukeru*: ekle- *kuwareru*: ilave et-

Kekkonsiki ni yobukei hito no namae omoituku mamani nanninka kakinarabete okimasita ga, ***tukekuwaeru*** *beki hito o omoituitara osiete kudasai*

'Aklıma geldikçe düğüne çağırmamız gereken kişilerin listesini yaptım, eğer **listeye ekleme**miz gereken biri varsa lütfen bana söyle' (Tagashira 1986: 215).

6. İkinci fiilin oluşmasında birinci fiilin katkıda bulunması:

Tagashira bu durumu anlatmak için zorlanmış olsa gerek ki, fiillerin durumunu tasvir etmek için kullandığı başlık, başlık olmadan öte bir açıklama mahiyetinde. Bu tür birleşik yapılarda birinci fiil, ikinci fiilin oluşması için bir sebep değildir ve fiilin oluşma tarzını da göstermeye yönelik değildir. Bu tür yapı daha çok (5) numaralı bölümde anlatılan benzer iki hareket yapılarının özelliğini yansıtır.

inarabu 'bir sırada oturmak' < *iru*: bir yerde bulun- *narabu*: sırada ol-, sıraya gir-

Nagai kaiguzukue no ryoogawa ni ***inarabu*** *orekireki ni mazitte, sinzanmono no watakusi wa tiisaku natte ita*

'Uzun konferans masasının her iki tarafında oturan yüksek mevkili insanların arasında **oturmuş** yeni biri olarak kendimi gizleyebileceğim kadar gizlemeye çalıştım' (Tagashira 1986: 75).

yomikaesu 'tekrar okumak' < *yomu*: oku- *kaesu*: ayrıntıların üzerinde dur-, tekrarla-

Kontesuto ni oobosita tanpensyoosetu ga itiban ni nata to sirasete kita. Uresii tayorina node, suuzitu wa sono tegami o nando mo ***yomikaesite*** *sono tabi ni yorokobi ni hitatta.*

'Bana, yarışmaya gönderdiğim kısa hikayenin birincilik ödülünü kazandığını ilettiler. Bu benim için o kadar sevindirici bir haberdi ki bir-

kaç gün mektubu tekrar **tekrar oku**dum ve her okuduğumda içim sevinçle doldu' (Tagashira 1986: 244).

Anlamca kaynaşma veya deyimleşme

Belirtilen altı maddeye paralel olarak Japonca birleşik fiillerde her iki fiilin de gerçek anlamları dışında yeni anlamlar kazanma özellikleri vardır. Bu durum bir tür deyimleşme veya anlamca kaynaşma olarak nitelendirilebilir. Bu, semantik bakımdan Türkçedeki deyimlere benzemektedir. Ancak morfolojik olarak deyimlerden ayrılıp yazının başında şemalaştırdığımız bileşik fiillere benzemektedir. Bilindiği gibi Türkçe deyimleri meydana getiren unsurların sadece fiil olma mecburiyeti yoktur. Meselâ, *dört gözle beklemek, iple çekmek,* ve *kafasının tasını attırmak* vs. fiilleri, içinde çok sayıda isim bulunduran birer deyimdir ve yalnızca fiillerden oluşmamaktadırlar. Başka bir ifadeyle, Türkçede sadece iki fiilin bir kural dahilinde birleşmesiyle oluşan deyim grupları yoktur. Kurallı bileşik fiiller dediğimiz yeterlik, tezlik, süreklilik ve yaklaşma bildiren ve iki fiilden oluşan yapılar ise deyim olarak kullanılmamaktadırlar. Oysa Japoncada deyim anlamı kazanmış birleşik fiiller iki fiilin birleşmesinden müteşekkildir. Bu durumda fiillerin her ikisi de başka anlam kazanmaktadırlar. Bu açıdan baktığımızda Japoncadaki birleşik fiiller Türkçedeki kurallı birleşik fiillerden farklılık arz ederler. Bilindiği üzere Türkçe yapılarda birinci fiil gerçek anlamından uzaklaşmaz. Gerçek anlamından uzaklaşan unsur ikinci fiildir. 'Galip *oluverdi* cünd-i mağlup' (Gencan 1971: 262) cümlesinde *ol-* gerçek anlamında kullanılırken *ver-* gerçek anlamından tamamen uzaklaşmıştır.

Örnekler:

harikomu 'savurganlık yapmak' < *haru*: ger- *komu*: gir-,

kirinukeru 'mücadele etmek, çabalamak' < *kiru*: kes- *keru*: geç-,

korogaru 'ziyaret etmek, bir kişide davetsiz misafir olarak kalmak' < *korogaru*: yuvarlan- *komu*: gir-

*Nyuuyoku de sumu tokoro wa mada kimatte inai ga, toobun ozi no tokoro **ni korogari**komu tumori da*

'New York'ta nerede kalacağımı henüz bilmiyorum, fakat şimdilik amcamın yanında **kalma**yı planlıyorum' (Tagashira 1986: 93).

kurikaesu 'tekrarlamak, bir şeyi tekrar tekrar yapmak' < *kuru*: makaraya sar- *kaesu*: döndür-

*Terebibangumu wa itigatu kara w asudeni hoosoosita episoodo o **kurikaesu** dake de atarasii mono wa nai*

'Ocak ayından sonra televizyonlar tamamen eski programları **tekrarla**rlar, yeni hiçbir şey olmaz' (Tagashira 1986: 95-96).

toruageru 'mahrum etmek, elinden almak' < *toru*: elde et-, *ageru*: kalk-, kaldır-

*Mosi nanika no zizyoo de kono kenri o **toriage**rareru to, hizyooni komarimasu*

'Eğer bir sebeple onlar bu haktan **mahrum edil**irlerse, çok zor durumda kalacaklar' (Tagashira 1986: 206-207).

Sonuç olarak denilebilir ki birleşik fiil yapıları, genetik akrabalığa bağlı olmaksızın, dünyanın farklı bölgelerinde konuşulan değişik dillerin sahip oldukları ortak bir özelliktir. Belki diller yalnız fiil yapılarına bakılarak da tasnif edilebilirler. Birleşik fiil yapıları, Altay dil grubuna mensup olduğu tartışılan Japoncada da oldukça yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Morfolojik açıdan Türkçedeki ve Türk dillerindeki kurallı birleşik fiillere çok benzeyen Japoncadaki fiiller, semantik bakımdan Türkçe yapılarla birebir örtüşmemektedirler. Buna rağmen örneklerde görüldüğü üzere bu fiiller birçok yönden anlamsal benzerlikler arz etmektedirler. Türk dillerindeki yapılarla Japonca yapıları kısa bir şekilde mukayese eden bu çalışmanın daha geniş çalışmalara kapı açması amaçlanmaktadır.

Açıklamalar

1 Yabancı kaynakların birçoğu Altay dillerinin özellikleri söz konusu olduğunda bu dillerin bilhassa eklemeli diller (agglutinating language) olduklarını vurgularlar. Bu tür kaynaklar daha çok Türkçe başta olmak üzere diğer Altay dillerindeki sesli uyumu (vowel harmony) ve hal ekleri (case system) konusunu örneklerle açıklarlar. O kadar ki, Barry J. Blake'ın *Case [Hal]* kitabı *Mehmet adam-a elma-lar-ı verdi* (Blake 1994: 1) cümlesiyle başlar. Oysa bu dillerin fiil sistemleri de oldukça dikkat çekici özellikler gösterir.

2 Bu konuda daha geniş bilgi için Nicholas Poppe'ın *Introduction to Altaic Linguistics* (1965), Otto Harrossowitz-Wiesbaden ve Sir Gerard Clauson'ın *Turkish and Mongolian Studies* (1962), adlı eserlerine müracaat edilebilir.

3 Buradaki *Dili* kelimesi tesadüfen *dil* kelimesinin *–i* iyelik eki almış şekline benzese de aslında bir yer ismidir. Dili şehri Doğu Timor'un başkentidir. Tetun-Dili dili ise Tetunun bir lehçesidir. Bu dil Tetum olarak da adlandırılır.

4 Bu konuda en kapsamlı araştırmalardan biri Yoshhiko Tagashira ve Jean Hoff tarafından yapılmıştır. Yazımızın bu bölümünde onların çalışmasının ilk 20 sayfasından faydalanılmıştır: YOSHİKO, Tagashira and HOFF, Jean (1986), *Handbook of Japanese Compound Verbs*, Tokyo: The Hokuseido Pres. Kitabın diğer sayfalarından alınan örnekler için sayfa numarası belirtilmiştir.

5 Tetsuya Sano, Mart 1999'da yaptığı *Verbal Inflection in the Acquisition of Japanese* 'Japonca öğreniminde fiil çekimleri' adlı çalışmasında Renyookei formunu *adverbial*, yani, *zarf fiil* olarak adlandırmaktadır. http://coe-sun.kuis.ac.jp/coe/public/paper/outside/sano2.pdf (30-01-2005).

Kaynakça

BLAKE, Barry, J. (1994), *Case*, Cambridge University Pres.

CRYSTAL, David (1997), *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*, Blackwell Publishers.

DEMİRCİ, Kerim (2003), *Descriptive Verbs in Kazakh*, University of Wisconsin-Madison (Basılmamış doktora tezi).

GENCAN, Nejat, Tahir (1971), *Dilbilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

HASPELMATH, Martin and KÖNIG Ekkehard (1995) *Converbs in Cross-Linguistic Perspective: Structure and Meaning of Adverbial Verb Forms-Adverbial Participles, Gerunds-*. Berlin • New York: Mouton de Gruyter.

KORKMAZ, Zeynep (2003), *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KORKMAZ, Zeynep (2003), *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

LI, N. Charles and *Thompson*, Sandra A. (1989), *Mandarin Chinese*, London, Los Angeles, Berkeley: University of California Pres.

MATTHEWS P. H. (1997), *Concise Dictionary of Linguistics,* Oxford and New York: Oxford University Press.

POPPE, Nicholas (1974), *Grammar of Written Mongolian*, Otto Harrossowitz-Wiesbaden.

SCHÖNIG, Claus (1984), *Hilfsverben im Tatarischen*. Wiesbaden.

TRASK, R. L. (1996), *Historical Linguistics*, London, New York, Sydney, Auckland: Arnold.

YIP, Virginia and MATTHEWS, Stephen (1994), *Cantonese*, London and New York: Routledge Grammars.

YOSHİKO, Tagashira and HOFF, Jean (1986), *Handbook of Japanese Compound Verbs*, Tokyo: The Hokuseido Pres.

KWACA: http://www.akan.org/akan_cd/ALIAKAN/course/U8-Grammar-p10.html (26-01-2005).

RENYOOKEİ: http://coe-sun.kuis.ac.jp/coe/public/paper/outside/sano2.pdf (30-01-2005).

TETUN-DİLİ: http://www.linguistics.unimelb.edu.au/people/staff/rachel/sv.pdf (26-01-2005).

TETUN-DİLİ: http://www.ualberta.ca/~johnnewm/Tetun/gloss.html (Catharina Williams, Van Kilinken, John Hajek, Rachel Nordlinger) (26-01-2005).

Japanese Compound Verbs and Their Turkish Counterparts: verb+verb

Assist.Prof.Dr. Kerim DEMİRCİ*

Abstract: Regardless of their genetic affinity, a considerable number of world languages share a quality of combining more than two verbs serving together as a single predicate (Verb phrase) governed by a single subject of a sentence. This linguistic quality has several names such as verb serialization, compound verbs, descriptive verbs etc. While illustrating a number of samples cross-linguistically, in this study we will mainly provide a preliminary description of two verb combinations in Japanese, identifying them with their structural and semantic characteristics. In doing this, morphological and semantic similarities and differences between the Japanese compound verbs and their Turkic counterparts will also be briefly expressed. The aim of the comparison is to draw the attentions of students and researchers of the Turkic languages to similar structures in different languages such as Japanese.

Key Words: Renjookei form, serial verb, compound verb, gerund, activity verbs, abstraction, descriptive verb

* Pamukkale University, Faculty of Education / DENİZLİ

bilig ✦ Summer / 2006 ✦ Number 38: 123-136
© Ahmet Yesevi University Board of Trustees

Составные глаголы в японце и их турецких коллегах (копиях): глагол+глагол

Помощник Доцента Доктор Керим Демирджи*

Резюме: Независимо от их генетической близости, значительное число (номер) мировых языков разделяет качество объединения больше чем двух глаголов, обслуживающих вместе как единственный (отдельный) предикат (фраза Глагола) управляемый единственным (отдельным) предметом предложения. Это лингвистическое качество имеет несколько названий (имен) типа преобразования в последовательную форму глагола, составных глаголов, описательные (наглядные) глаголы и т.д. При иллюстрировании множества креста (пересечения) лингвистически образцов, в этом изучении мы главным образом обеспечим предварительное описание двух комбинаций глагола в японце, опознавая их с их структурными и семантическими характеристиками. В выполнении этого, морфологические и семантические подобия и различия между японскими составными глаголами и их Тюркскими коллегами (копиями) будут также кратко выражены.

Ключевые слова: Ренжоокеи форма, последовательный глагол, составляют глагол, герундий, глаголы деятельности/процесса, абстракцию, описательный (наглядный) глагол

* Университет Памуккале, Факультет Естествознания и Литературы / ДЕНИЗЛИ

билиг ✦ лето 2006 ✦ выпуск: 38: 123-136
© Попечительский Совет Университета Ахмета Ясави